

İSLAM ÖNCESİ ORTA ASYA TÜRK DÜNYASI

Orta Asya: Türklerin dünya üzerinde ilk kez görüldükleri yerdir. Türklerin anavatanıdır.

Orta Asya'nın Coğrafi Özellikleri:

- Yükseltisi fazla, deniz etkisi olmayan geniş arazilerdir.
 - İklimi sert karasaldır. Bozkır (step)bitki örtüsü görülür. Bu yüzden “bozkır kültürü” görülmektedir. İklim ve bitki örtüsünden dolayı hayvancılıkla uğraşılar. Hayvan sürülerine otlak bulma ihtiyacından dolayı göçebe yaşam tarzını benimsediler.
 - **Hayvancılık** ana geçim kaynaklarıdır. At, koyun, sığır sürüleri beslediler.
 - **Göçebe** yaşam tarzı vardır. İlkbaharla birlikte yüksek yaylalara ve sonbaharla birlikte alçak dağ eteklerine inerler(yaylak-kışlak kültürü).
 - Göçebe yaşamdan dolayı yaşam alanları **çadırlardır**(kıl çadır; soğuğa ve sığağa dayanıklıdır).
 - Çadırların yaygın olmasından da anlarız ki **dokuma sanatı** yaygındır. Hayvancılığın uğraş alanı olması da dokuma sanatını hammadde yönünden(kıl, yün) destekler.
 - Göçebe yaşamdan dolayı toplumda her birey(kadın-erkek)asker yetişir. “**Ordu Millet** “ anlayışı hâkimdir. Kadın ve erkeğin sosyal hayatta eşit olması sosyal sınıf farklarının olmadığını gösterir. Bunun sonucunda Türklerde kölecilik görülmez.
 - Demir işleme konusunda ustadırlar. Dönemin şartlarında tekniğin geliştiğini gösterir.
 - Atı evcilleştirmede ustadırlar.
- Taşıma ve ulaşımda kolaylık sağlar.
- Göç etmede kolaylık sağlar.
- Savaşta üstünlük sağlar.

❖ **Uyarı:** İslam öncesi Türk dünyasında; tarım, yerleşik yaşam, mimari, duvar süslemesi ve sosyal sınıf farkları(kölecilik) görülmez. Ayrıca İslami unsurlarda görülmez; sultan sıfatı, şerri hukuk, kadı, hicri takvim, Arap alfabesi ve halifeye bağlılık gibi...

❖ **Uyarı:** Türklerde tarım, yerleşik yaşam, şehirleşme, mimari, duvar süslemesi... Uygurlarla birlikte görülür.

❖ **Uyarı:**

Göçebe

Yaşam şeklidir.
Olağandır.
Sebebi: hayvancılıktır.

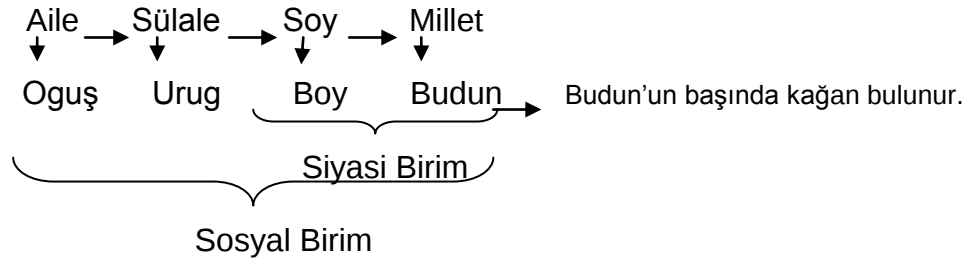
Göç etmek

Vatanı terk etmektir.
Olağanüstüdür.
Sebebi: kuraklık, hayvan hastalıkları, Çin ya da Moğol İstilaları, Türk boyları arasındaki çatışmalar, nüfus artışı, cihan hakimiyeti anlayışı.....

1.) DEVLET YÖNETİMİ:

- ❖ Merkezi teşkilatlanma (devlet) = **-il, -el** kavramlarıyla adlandırılır.
- ❖ Başkent = Ordu Balık = Ötüken (Asya Hun, Göktürkler, Kutluk (II. Göktürk))
(Baş) (Şehir)
Karabalgasun (Uygurlar)
- ❖ Devletin başı = Hakan, Kaan, Han, İdikut, Şanyu, İlteber...gibi ünvanlardan birini taşır Hakanın yetkileri:
 - Devlet başkanı (siyasi)
 - Başkomutan (askeri)
 - Baş yargıç (adli) } kuvvetler birliği
- ❖ Hakanın en önemli yardımcısı = Hatun ya da Katun sıfatını taşıyan hakanın eşidir. Hatunun yetkileri:
 - Kendi mührü vardır
 - Kurultaya katılır
 - Kaanın vekilidir
 - Elçileri kabul eder } siyasi yetkiler
- ❖ Hakanın diğer yardımcısı = Vezir, Aygucu (Başbakan) (Tonyukuk...)

Devletin Oluşumu:

Boy: En küçük **siyasi birim**dir. Yöneticisi; boy beyidir ve boy beyi boyun en ileri gelenleri tarafından demokratik bir şekilde seçilir. Boylar bir araya gelse bile asla kaynaşmazlar.

Türk devletleri “ Boylar **Federasyonu** (eyalet) veya **Konfederasyonu**”şeklinde örgütlenir. Boyların ayrı bayrakları ve töreleri vardır. Boylar devlet tarafından bölünmez, boylar doğal olarak ayrılmışlardır. !!Merkezi otorite zayıftır.

Kurultay (Toy, Kengeş) : Devletin önemli işlerinin(savaş-barış gibi) görüşüldüğü, Kaan’a **danışmanlık** yapan meclistir. Son söz Kaan’ındır. Kurultay yılda iki kez toplanır.

Üyeleri (Toygun) : Kaan, Hatun, Aygucu, Yabgu, Boy Beyleri,Buyruklar, İlim Adamları...

❖ Olağan üstü durumlarda kurultay Kaan’ı kısıtlayabilir. !!Ama asla son sözü söyleme yetkisi yoktur.

Kut Anlayışı (Veraset Sistemi) :

❖ Kaan’ın ve hanedanın tanrı tarafından seçildiğine inanılmasıdır. Kaan gücünü ilahi bir güçten alır. Böylece otoritesini güçlendirir.

“ Ülke hanedanın ortak malıdır”

“ Ülke hanedan tarafından ortak yönetilir”. Yani ülke yönetimine hanedanının bütün erkek üyeleri (tigin - prens) dâhildir.Tiginler Kaan adaydır.Tiginlere devlet yönetiminde görev verilerek kaan adaylarının tecrübe kazanması sağlanır. Kaan öldüğünde birden fazla aday olduğu için **taht kavgası** başlar.

!!Taht kavgasının olumlu yönü ; en iyi adayın başa gelmesini sağlar.

!!Taht kavgasının olumsuz yönü ; devlet yıkılabilir.

Not: Taht kavgasını kazanan adayı Kurultay onaylar.

Uyarı: Türk veraset sisteminde; birden fazla aday olduğu için, sistem belirsiz yani kurlsızdır. Bu yüzden Türk tarihinde sık sık taht kavgaları görülür. Taht kavgaları, Türk devletlerinin hızlı yıkılmasında da temel nedendir.

Uyarı: Türk devletleri teokratik değildir. Dini kurallar devlet yönetiminde geçerli değildir. Böylece laik devlet anlayışı hâkim olmuştur.

İkili Devlet Teşkilatı:

❖ Türk devletleri yönetimi kolaylaştırmak için ülke yönetimini ikiye ayırırlar. Bu sistemin ortaya çıkışında kut anlayışı etkilidir. **İkili devlet anlayışı**nın olumlu yönü; devlet hızlı gelişir. Olumsuz yönü ise; devlet parçalanıp yıkılabilir.

Doğu

* Merkezdir.

* Kaan yönetir.

Batı

* Fetih alanıdır.

* Yabgu (Kaan'ın kardeşi) yönetir.Yabgu Kaan'a bağlıdır.

Uyarı: Eyalet sistemi kendini gösterir.

- **Tarkan** : Ordu komutanı.
- **Subaşı** : Ordu komutanı + Vali
- **Tudun** : Vali + vergilerin toplanmasından sorumlu
- **Şad**: Kaan çocuklarının vali olarak atanması.
- **Tamgacı (Bitikçi)** : Yazışmalar ile ilgilenir.
- **Apaçı**: Saray görevlisi.
- **Yorgan-ıspara**: Memurlar
- **Buyruklar**: Bakanlar

2.) HUKUK ANLAYIŞI:

Göçebe yaşamdan dolayı **sözlü hukuk(töre)** gelişmiştir. Törenin kaynağı gelenek, görenek örf ve adetleridir.

Baş yargıç Kaan'dır; “Kaan son sözü söyler”. Kaan töreye uymak zorundadır. Buradan da anlaşılır ki **hukuk üstünlüğü** vardır.

Sosyal hayattaki davalarla **yorgucu-yargucular** (hakim) sorumludur. Hapis cezası en fazla 10 gün sürer. Sebebi ise göçebe yaşamdır.

Bir toplumda idam cezası verilen konular aslında o toplumun değer verdiği genel başlıkları gösterir. İdam kararı gerektiren suçlar ise şunlardır: zina(aileye önem verilir), adam öldürme(kan davası önlenir; toplumsal barış korunur), devlete ihanet, töreye ihanet, askerden kaçma, hırsızlık(toplumsal barış korunur).Bu konularda gösterir ki Türk toplumunda; aile, toplumsal barış, töre, askerlik, devlet ve adaletin uygulanması en önemli konulardır.

Uygurların yerleşik yaşama geçmesiyle **yazılı hukuk**(kanunlar) başlar. Hapis cezalarının sürelerinde ise artış olur.

3.) DİN VE İNANIŞ:

İslam öncesi Türk tarihinde milli din Gök tanrı (Göktengri) dini idi. Gök tanrı dini tek tanrılı dindir, ama ilahi din değildir.

Din adamlarına; Şaman, Kaman, Kam, Baksı... denir. Din adamları kesinlikle imtiyazlı değillerdir(sosyal sınıf farkı yok)

Yuğ: Cenaze töreni

Sagu: Cenaze töreninde söylenen ağıtlardır

Kurgan: Anıt mezar(ölü eşyalarıyla gömülür, bu da ahiret inancının kanıtıdır.)

Balbal: Mezar taşı

Uçmağ: Cennet

Tamu: Cehennem

Türkler inanç konusunda hoşgörülülerdir. Bu yüzden kolay din değiştirdikleri görülmektedir.

- ❖ Orta Asya'da ilk din değiştirenler; Uygurlar (Mani ve Buda)
- ❖ Kafkaslarda; Hazarlar (Yahudilik, Musevilik)
- ❖ Avrupa ya göç edenler; Macarlar, Bulgarlar, Uz, Peçenek, Avarlar, Avrupa Hun (Hristiyanlık)
- ❖ Oğuz Boyları (İslamiyet)

4.) YAZI – DİL – EDEBİYAT:

Dil: Türkçe

Edebiyat: Göçebe yaşamdan dolayı **sözlü edebiyat** ürünleri gelişme göstermiştir.

- **Sav:** Atasözleri
- **Sagu:** Ağıtlar
- **Koşuk:** Coşkulu dönemlerde **kopuz** (türk çalgısı) eşliğinde söylenen şiirlerdir.
- **Destanlar:** Türk hayatını anlatan uzun, manzum ve abartılı hikâyelerdir.

Destanlarımız:

İskitler (Sakalar): Alper Tunga, Şu Destanları

Asya Hunlar: Oğuz Kaan Destanı

Göktürkler: Ergenekon, Bozkurt Destanları

Uygurlar: Göç, Türeyiş, Yaradılış Destanları

Kırgızlar: Manas Destanı

Yazılı Edebiyat:

İlk Türk Alfabesi: Göktürk (Orhon) Alfabesi'dir. 38 harflidir. I. Göktürk devletine aittir.

İlk Yazılı Türk Kaynağı: Orhon (Göktürk) Kitabeleri'dir. II.Göktürk Devletine aittir. Göktürk alfabesi ile yazılmıştır. Kültigin, Bilge Kaan ve Tonyukuk adına 8 y.y. da dikildiler, Yolluğ Tigin tarafından yazılmıştır.

İkinci Türk Alfabesi: Uygur Alfabesi'dir. 18 harften oluşur. Uygurlar tarafından bulunmuştur. Uygurlar kâğıt ile matbaayı kullanan ilk Türkler' dir.

Uyarı: Uygurlar belli bir dönem **soğd** alfabesini kullandılar.

Uygurlar yerleşik yaşam ile birlikte yazıyı günlük yaşamda da kullanmaya başladılar. (Ticari vesikalar, dini ve edebi metinler, yazılı hukuk...)

Uygurlar'a Ait Kitabeler: Karabalgasun Yazıtı ve Sine- Uşı Kitabeleri'dir.

Kırgızlara Ait Kitabeler: Yenisey Yazıtları'dır.

GENEL YORUM: Türklerin kendilerine has alfabeleri ; Göktürk ve Uygur alfabeleridir
Türklerin etkileşimle kullandıkları alfabeler;Soğd, Arap, Latin, Kiril alfabeleridir.

5.) ORDU SİSTEMİ:

- Göçebe yaşamdan dolayı her birey savaşçı yetişir. Ordu millet kavramı vardır.
- İlk düzenli ordu, Asya Hun Devleti lideri **Metehan** tarafından kurulmuştur(M.Ö.209).
- Metehan tarafından kurulan bu ordu, **onlu ordu sisteminden** oluşur, en küçük birim 10, en büyük birim ise 10.000 kişidir.
- Metehan devlet oluşumundaki sistemi, sayısal değere dönüştürmüştür.
- Ordu, Türk ve atlılardan(süvari) oluşur, silahları ise ok, yay, kılıç, kalkan, mızrak, süngü, kement, kargı vs.dir.
- Hilal ya da turan taktiğini kullandılar.
- Başkomutan = Kaan'dır.

Uyarı: Türklerin dünyayı etkiledikleri en önemli alan askerliktir.Bugün bile Türk dünyası, geçmişten gelen duygularla orduya ve askerliğe verdiği önemi korumaktadır.

6.) BİLİM VE SANAT:

Bilim: 12 Hayvanlı Türk Takvimi bulunmuştur. Bu takvim güneş esaslı bir takvimdir. 21 Mart başlangıç olarak kabul edilmektedir. Her yıl ise bir hayvan ismi ile anılır ve 12 yılda bir devir eder.

Uygurlar, hareketli matbaayı buldular.

!! Tayanç-Keneşçi: Bilim adamlarıdır.

Sanat: Göçebe yaşamdan dolayı **taşınabilir**, pratik eşyalar yaptılar.

Ürünler:Çadır, halı, kilim, at koşumları, silahlar, süs eşyaları, kemer tokaları ...

Sanatlar:Demir işlemeciliği, dokuma sanatı, deri işlemeciliği, oymacılık, kakmacılık...

Hammaddeler:Yün, kıl, deri, demir,ahşap...

Motifler:Hayvan motifleri ve savaş figürleri kullanılmıştır.

Uygurlar ile birlikte (yerleşik yaşamın başlaması) **kalıcı eserler** bırakılmaya başlanmıştır.

- Mimari (tapınak, saray),
- duvar süslemeleri, minyatür (temsili resimdir, sanatın kökü Hindistan'a dayanır belli bir konusu vardır.), çini (bu sanatın kökü Çin'dir.) sanatlarını kullandılar. Minyatür ve çini sanatları Uygurlar ile birlikte İslam dünyasına geçmiştir.

7.) İSLAM ÖNCESİ TÜRK DEVLETLERİ

a) Asya Hun Devleti:

Bilinen ilk Türk devletidir. Bilinen ilk hükümdarı Teoman'dır.Teoman döneminde Çin Türk akınlarını durdurmak için Çin seddini tamamladı. En ünlü hükümdarı ilk düzenli orduyu kuran Metehan'dır. Metehan, Türk boylarını ilk kez bir bayrak altında topladı,böylece millet bilinci ilk kez ortaya çıktı.Çin' i vergiye bağlayarak ,İpek Yoluna

hakim oldu. Asya Hun Devleti, kendinden sonra ki Türk devletlerine model olacak; Türk devlet teşkilatlanmasının ve ordu sisteminin temelini atmıştır.

b) Göktürk Devleti:

“Türk “ adını kullanan ilk devlettir. Kurucusu Bumin Kaan + İstemi Yabgu’dur. İlk Türk alfabesini ve takvimini buldular.En parlak dönem Mukan Kaan devridir.

c) Kutluk Devleti (II.Göktürk Devleti):

İlk bağımsızlık savaşı yapan devlettir. Kurucusu Kutluk İlteriş Kaan’ dır ve veziri Tonyukuk’ dur. Devlet en parlak dönemini; Bilge+ Kültigin + Tonyukuk zamanında yaşamıştır. İlk Türk yazılı eserleri bu devlete aittir.

d) Uygurlar:

Orta Asya da ilk din değiştiren Türk devletidir. Mani ve Buda dinlerini kabul etmişlerdir.

et yemek-savaşmak yasak
tarım ürünlerine ihtiyaç artı; böylece **tarım** başladı
tarımın sonucunda **yerleşik yaşam** başladı

Yerleşik yaşamın başlamasıyla; **mimari** başladı, **duvar süslemeleri**(çini-minyatür sanatları) görüldü, **şehirleşmeler** başladı. Şehirlerin merkezinde tapınaklar görülmektedir. Edindikleri dinler nedeni ile savaşçı özelliklerini kaybetmişlerdir. Fakat asimile olmamışlardır. Matbaayı ve kâğıdı ilk kez kullandılar. Yerleşik yaşamın etkisiyle; yazılı hukuk kuralları, ticari vesikalar, dini ve edebi metinler bıraktılar.

Avrupa’ya Göç Eden Türk Boyları: Avrupa Hun, Avarlar, Uz, Peçenek,Kıpçak,Macarlar, Bulgarlar...

- ❖ Türgişler, Türk dünyasında ilk parayı kullanan devlettir.
- ❖ İskitler (Sakalar), ilk kez atı evcilleştirdiler.

Uyarı: İslam öncesi Türk devletleri en fazla gelişmeyi; devlet teşkilatlanması ve askerlik sistemlerinde gösterdiler.